

Anna Horniatko-Szumilowicz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
anna.horniatko-szumilowicz@amu.edu.pl
ORCID: 0000-0003-1625-6193

Tetiana Monachowa
Czarnomorski Uniwersytet Państwowy
im. Piotra Mohyły w Mikołajowie
monakhovalist@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9833-1833

Procesy językowe w kalejdoskopie żywej mowy, czyli o najnowszych tendencjach w rozwoju języka rosyjskiego i ukraińskiego

ABSTRACT: Horniatko-Szumilowicz Anna, Monachowa Tetiana, *Procesy językowe w kalejdoskopie żywej mowy, czyli o najnowszych tendencjach w rozwoju języka rosyjskiego i ukraińskiego* (Linguistic Processes in the Kaleidoscope of Spoken Language namely, on the Most Recent Trends in the Development of Russian and Ukrainian Languages). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 15. Poznań 2018. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Adam Mickiewicz University, pp. 307–314, ISSN 2084-3011.

The paper looks into the current trends in the development of Russian and Ukrainian languages as discussed in the latest book authored by prof. Tetyana Kosmeda. The focus is on five aspects (distinguished by the above named researcher) of linguistic processes taking place at the moment within the Russian and Ukrainian language systems themselves such as: word manipulation, lexicographic issues, linguistic gender studies, the issue of spoken academic language and the language of teaching, and sociolinguistics. The validity of the research and the conclusions reached by prof. Tetyana Kosmeda were affirmatively verified, with great appreciation on the part of the author for the amazing precision and research skills of the Ukrainian linguist.

KEYWORDS: linguistic processes; spoken language; Russian language; Ukrainian language; word manipulation; lexicography; linguistic gender studies; academic language; language of teaching; sociolinguistics

Kalejdoskop jest urządzeniem optycznym, w którym można obserwować symetryczne i wielobarwne figury, dzięki wielokrotnym odbiciom obrazów różnokolorowych szkiełek w odpowiednio rozmieszczonych

zwierciadłach. W tytule najnowszej książki uznanej ukraińskiej językoznawczynie prof. Tetiany Kosmedy *Лингвокалейдоскоп: живые речевые процессы на материале русского и украинского языков* (Lambert Academic Publishing 2017) wyraz złożony „lingwokalejdoskop” pojawia się nie bez kozery. Ma on bowiem obrazować całe spektrum zjawisk z dziedziny dwóch spokrewnionych języków na tle niezwykle złożonej sytuacji geopolitycznej. I rzeczywiście podczas lektury monografii czytelnik przez pięć kolejnych rozdziałów, z których każdy posiada tytuł rozpoczynający się od frazy-mantry „lingwistyczny kalejdoskop”, podąża szlakiem misternie przemyślanego dyskursu naukowego, ogląda obrazy migoczącego kalejdoskopu rosyjskich i ukraińskich realiów językowych czasów najnowszych z jakże trafną diagnozą współczesnych tendencji lingwistycznych w ich obrębie.

Rozwój współczesnego społeczeństwa determinuje takie naukowe podejścia jak integracja, interdyscyplinarność, multiplaszczynowość. Powszechna komputeryzacja życia i gwałtowny rozwój technologii cyfrowych warunkują zacieranie się granic pomiędzy klasycznymi naukami. Jednoczesne wykorzystanie instrumentarium kilku dziedzin wiedzy, zastosowanie metodologii jednej dyscypliny nauki w analizie drugiej dyscypliny – wszystko to stało się nieodłączną częścią ewolucji nauki XXI wieku.

Język naturalny pozostaje podstawowym kodem komunikacyjnym, nie zważając na pojawiające się alternatywne systemy znakowe, w szczególności infografikę, emotikony i in. Trudno przecenić znaczenie języka i mowy dla epoki innowacji cyfrowych, jesteśmy albowiem świadkami powszechnej produkcji ustnych i pisemnych tekstów w liczbie *nieznanej dotąd* w historii ludzkości. Wraz z rozpowszechnieniem się Internetu każdy nosiciel języka, mający dostęp do sieci globalnej, może korzystać z wirtualnych platform, sieci społecznościowych, Youtube, aby wypowiedzieć się przed szerokim audytorium. Takie unikatowe możliwości tworzenia tekstów ludzie otrzymali po raz pierwszy w dziejach. Dziś nie tylko pisarze i dziennikarze operują słowem, każdy chętny może spróbować swoich sił w tworzeniu tekstów o różnym stopniu trudności, tematyce, gatunku czy formacie.

Taki stan rzeczy nie może nie wpływać na rozwój samego języka: system leksykalny jak nigdy dotąd poddawany jest zmianom, sztucznej ingerencji i regulowaniu; proces kodyfikacji zmian w uzusie językowym

odbywa się coraz łatwiej i szybciej; układ syntaktyczny ulega zmianom pod wpływem niepełnej składni języka Internetu itp. Oprócz tego, możliwość zachowania anonimowości, którą oferuje Internet, aktualizuje problemy językowej analizy przez przeciętnych użytkowników/nosicieli języka, kiedy podejmowane są próby podania płci, wieku, tożsamości mówiącego.

W świetle powyższego monografia Tetiany Kosmedy *Лингвокалейдоскоп: живые речевые процессы* jest naukową odpowiedzią na potrzeby czasu. Praca dotyczy języków rosyjskiego i ukraińskiego w synchronii, to znaczy na dany moment, odzwierciedlając najnowsze tendencje w realizacji leksykalnych, leksykograficznych czy stylistycznych systemów owych języków. Monografia składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii.

We wstępie, zatytułowanym: *Предисловие, или что такое живая речь и живой язык*, autorka umiejętnie wprowadza czytelnika w analizowane zagadnienia, szczególny akcent kładąc na prymarne dla monografii pojęcia „żywa mowa” i „żywy język”, które tworzą „wielopoziomowy system wymagający dociekań aspektualnych, tzn. przez pryzmat różnych typów osobowości językowych, różnych socjolektów, które odzwierciedlałyby osobliwości genderowe, zawodowe czy wiekowe” (np. Kosmeda, 2017, 13–14).

W rozdziale pierwszym („*Лингвистический kalejdoskop*”: *манипуляции со словом*), poświęconym manipulacjom słowem, uwadze czytelników proponuje się takie aspekty zasygnalizowanego w tytule zagadnienia, jak polityczna poprawność i wolność słowa, analiza dynamiki aksjologicznego paradygmatu języka – zapożyczeń, aktualizacja znaczeń gramatycznych itp., funkcjonowanie eufemizmów i tabu, analiza antroponimicznych i toponimicznych metafor we współczesnym języku itp. Gwoli wyjaśnienia warto zaznaczyć, że w badaniach nad zagadnieniem manipulacji dominuje podejście esencjalistyczne, które według Maryny Parasuckiej (Парасуцкая, 2011, 126) ma na celu zdefiniowanie terminów oraz ujawnienie, czym faktycznie jest manipulacja językowa. Tak więc ocena i wartościowanie są kluczowym mechanizmem w systemie manipulacyjnych środków językowych. Aspekty wartościowania są przedmiotem badań kilku nauk, począwszy od filozofii zgłębiającej proces oceniania według binarnej skali dobra i zła, uczuciowego (zmysłowego) i racjonalnego, aż po językoznawstwo. Lingwistyka bada wartościowanie z punktu widzenia

pragmatystycznych orientacji wypowiedzi oceniających w tekstach, głównie literatury pięknej, ze względu na typy werbalizacji oceny, tzn. leksykalnych i gramatycznych środków jej wyrażania. Tradycyjnie w językoznawstwie ocenianie rozpatrywane jest jako pozytywna bądź negatywna kwalifikacja danej rzeczy, jako opinia mówiącego wyrażającego swój stosunek do przedmiotu wypowiedzi (Бурячок, 1969, 87–92; Тимошенко, Ребрий, 1994, 127–133). Najczęściej przedmiotem badań aksjologicznych jest leksykalno-semantyczny materiał, różne typy znaczeń i konotacji. Rozumiejąc morfologię i osobliwości wykorzystania wypowiedzi wartościujących z właściwymi i przenośnymi znaczeniami, mówiący może nie tylko uchronić się od wpływów manipulacyjnych, ale również przeanalizować własny język według kryterium szczerości i otwartości.

Drugi rozdział książki (*„Лингвистический калейдоскоп”: проекция на проблемы лексикографии*) poświęcony został problematyce leksykograficznej. W szczególności omówiono problem „katastrofy języka” we współczesnej praktyce leksykograficznej i fenomen słownika Jewgienija Otina (*Словарь коннотативных собственных имён*, 2006) w kontekście ukraińskiej leksykografii. Zaproponowano również poddanie pod publiczną dyskusję idei utworzenia słownika leksykalizowanych grafemów. Autorka książki przekonująco dowodzi, że intensyfikacja procesów fiksowania normy w słownikach – kodyfikacja tego lub innego słowa w mowie, to jedna z głównych cech etapu funkcjonowania języków. Dzisiejszych lingwistów interesuje bowiem dynamika leksykalnego systemu języków i jej odzwierciedlenie w słownikach, na co, między innymi, zwróciły w swoich badaniach uwagę lingwistki Iryna Kulikowa, Diana Sałmina czy Lidia Tymenko (Куликова, Салмина, 2002; Тименко, 2007, 58–62). Naturalne kody językowe każdego dnia uzupełniane są o neologizmy, które charakteryzują nowe zjawiska, procesy, artefakty naszych czasów. Jednocześnie zachodzi proces wymiany leksemów, żeby wypełnić luki, tworzy się moda na korzystanie z danego słowa. A zatem, paląca konieczność obserwacji oraz analizy wszystkich wskazanych wyżej tendencji uwarunkowała aktualność i bezsprzeczną zasadność podjętych w drugim rozdziale recenzowanej książki analiz.

Trzecia część monografii (*„Лингвистический калейдоскоп”: вопросы лингвогендерологии*) przedstawia badania z zakresu lingwogenderologii, w których na materiale krótkich form literatury pięknej

przeanalizowane zostały osobliwości modelowania i pragmatyki w mowie męskiej i kobiecej, opisano modele zachowania językowego takich znakomitości pisarskich, jak Aleksander Puszkina, Łesia Ukrainka czy Walery Szewczuk. Tak oto na przykładzie powieści Puszkina *Барышня крестьянка* zanalizowane zostały sposób bycia i taktyka językowa, na podstawie dramatu Łesi Ukrainki *Боярыня* – niezmienność kobiety w obliczu językowej i kulturowej asymilacji, czy wreszcie w oparciu o opowiadanie Walerego Szewczuka *Горбунка Зоя* – taktyki z zakresu językowego zachowania współczesnej kobiety. Dokonano ponadto gruntownej analizy leksemów *баба, бабушка, стерва*, które w języku rosyjskim i ukraińskim można z pewnością traktować jako koncepty kulturowe. Rozdział trzeci zaznajamia czytelnika z instrumentarium lingwistyki genderowej, obrazuje badania nad konkretnymi przykładami z bogatego materiału językowego i rozważania nad specyfiką kobiecego i męskiego typu zachowań językowych.

W rozdziale czwartym („*Лингвистический kalejdoskop*”: *сфера живої наукової і педагогічної мови*) mowa jest o sferze żywego języka naukowego i dydaktycznego. Zdaniem ukraińskich badaczy (v. m.in: Мацько, Сидоренко, 2003, 282) naukowy styl i jego terminologia kształtowały się jeszcze w staroukraińskim języku pisanym pod wpływem i na wzór greki i łaciny, które obowiązywały we wszystkich wyższych szkołach ówczesnej Ukrainy. Na język ukraiński tłumaczono książki naukowe z greki i łaciny. W pewnej mierze styl naukowy kształtował się, czerpiąc również z ukraińskich zasobów językowych na zasadzie procesów specjalizowania oraz terminologizacji znaczeń poszczególnych słów. Świadczą o tym liczne ówczesne monografie o charakterze naukowym, leksykony, traktaty, pisma, dysputy, prognozy opracowane i wydawane przez ukraińskich uczonych z Akademii Ostrogskiej, Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, Bractwa lwowskiego, Ławry Kijowsko-Pieczerskiej i in. Jednocześnie wraz z rozwojem społeczeństwa rozwija się także myślenie naukowe.

Naukowe refleksje dotyczące właściwego stylu naukowego oraz dyskursu naukowo-pedagogicznego przedstawiają wartość z racji podjęcia przez badaczkę próby zinterpretowania zmian w metajęzyku nauki i języku nauczania odpowiednio do zmian społecznych. Myślenie „klipowe” młodzieży, teoria pokoleniowa, nowe zasady kształcenia w szkole

i na uczelniach – wszystkie te aspekty są nader aktualne. Zajmując konserwatywne pozycje w stosunku do języka naukowego i dydaktycznego, uczeni ryzykują przeoczenie momentu „wstrząsów tektonicznych” w paradygmatach naukowych. Tylko pod warunkiem neutralizacji typowych cech stylowych w komunikacyjnej sytuacji przedsięwzięcia organizacyjno-naukowego, językowej specyfiki skryptów naukowych, w szczególności czynnika mentalnościowego, pragmatyki słuchania/ pseudosłuchania w komunikacji pedagogicznej i wielu innych kwestii aktywizujących się w dzisiejszych czasach, można mieć nadzieję na harmonijny rozwój stylu i dyskursu naukowego w przyszłości.

Ostatni, piąty rozdział („*Лингвистический калейдоскоп*”: *вопросы социолингвистики*) poświęcony został zagadnieniom socjolingwistyki i ma ogromne znaczenie w kontekście obecnej społeczno-politycznej sytuacji na Ukrainie. Analizie poddany został cały ukraiński arsenał językowy pod kątem statusu języka rosyjskiego na Ukrainie w danym momencie historycznym i w przebiegu czasowym. Badaczka zaproponowała metodykę modelowania osobowości językowej z przeszłości. Naukowe rozumienie bilingwalnej sytuacji językowej na Ukrainie, jej źródeł i przyczyn, może pomóc w złagodzeniu czy nawet likwidacji negatywnych skutków takiego *status quo* we współczesnych ukraińskich realiach.

W zwięzłym *Zakończeniu* prof. Kosmeda podsumowuje swoje lingwistyczne dociekania ze wszystkich pięciu rozdziałów książki. W bibliografii czytelnik znajduje uznane nazwiska lingwistów rosyjskich (O. Potebnia, R. Jakobson, J. Apresian, N. Arutiunowa, M. Aleksiejenko i in.), ukraińskich (L. Bułachowski, F. Bacewicz, O. Seliwanowa i in.) oraz polskich (J. Bartmiński, J. Kaliszan, G. Mańkowska i in.).

W najnowszej książce prof. Tetiana Kosmeda podjęła się tylko z pozoru łatwego zadania, polegającego na wskazaniu i przeanalizowaniu aktualnych tendencji w rozwoju języka rosyjskiego i ukraińskiego. Uwagę badawczą skoncentrowała na pięciu (wyznaczonych przez nią samą) aspektach aktualnych procesów językowych w obrębie języków rosyjskiego i ukraińskiego, takich jak: manipulacja słowem, problematyka leksyko-graficzna, aspekt genderologii lingwistycznej, zagadnienie żywego języka naukowego i dydaktycznego, a także socjolingwistyki.

Szczególnie należy podkreślić fakt, że konstrukcja recenzowanej książki, tok rozważań, częste odwoływanie się do źródeł krytyki lingwistycznej,

ale i literatury pięknej – rosyjskiej (np. J. Sorokin, L. Szczerba, G. Sołganik, S. Bułhakow, O. Puszkin i in.) oraz ukraińskiej (np. S. Jermołenko, L. Bułachowski, A. Neluba, Ł. Ukrainka, I. Franko, W. Szewczuk i in.), dowodzą przeprowadzenia dogłębnych studiów, których wynikiem ukraińska językoznawczyni postanowiła podzielić się z czytelnikami. Wnioski końcowe są inspirujące metodycznie oraz poznawczo. Wywód Tetiany Kosmedy jest w pełni przekonujący, będąc nie tylko wzorcem metodycznym, lecz w równej mierze uzasadnieniem konieczności prowadzenia studiów nad istotą zjawisk, w tym przypadku nad porównawczą analizą najnowszych tendencji z zakresu żywego języka rosyjskiego i ukraińskiego.

Monografia *Лингвокалейдоскоп: живые речевые процессы* rzeczywiście skonstruowana jest w formie kalejdoskopu kolejnych dociekań i analiz naukowych, które łączy wspólny cel – próba przedstawienia kompleksowego obrazu współczesnych tendencji rozwojowych języka rosyjskiego i ukraińskiego w kontekście potrzeb czasu. Możemy z całą pewnością stwierdzić zasadność badań przeprowadzonych przez prof. Tetianę Kosmedę i trafność wniosków, do których doszła badaczka, dostrzegając jednocześnie niezwykłą precyzję i talent badawczy ukraińskiej językoznawczynie.

Książka zainteresuje nie tylko lingwistów, ale również wszystkich humanistów, w szczególności dziennikarzy, specjalistów z zakresu Public Relations, politologów, socjologów, historyków. Problematyka poruszona w monografii może zaciekać także czytelnika nieprzygotowanego do jej lektury, dzięki lekkości narracji, dobremu materiałowi ilustracyjnemu oraz starannej strukturze treści. Z pewnością właśnie tego typu książki, syntezujące i absorbujące wieloplanowy i zrównoważony materiał naukowy stanowią przyszłość nauki.

Konkludując zatem, recenzowaną monografię należy uznać za nowatorską. Książka ta, mimo że odwołuje się do specjalistycznej narracji dyscyplin językoznawczych, jest przystępna w odbiorze, a jej lektura wywołuje nieustanną ciekawość, co jeszcze pisze autorka o procesach językowych w kalejdoskopie żywej mowy.

Literatura

- Kosmeda, T. (2017). *Лингвокалейдоскоп: живые речевые процессы на материале русского и украинского языков*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, s. 13–14.
- Бурячок, А.А. (1969). *Функціонально-стилістична оцінка слів у Словнику української мови*. W: А.А. Бурячок, *Лексикологія та лексикографія*, вип. III. Київ: Наукова думка, s. 87–95.
- Куликова, И.С., Салмина, Д.В. (2002). *Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии)*. Санкт-Петербург: Сага.
- Мацько, Л.І., Сидоренко, О.М. (2003). *Стилістика української мови*. Ред. Л.І. Мацько. Київ: Вища школа.
- Парасуцкая, М.И. (2011). *Манипуляция и „манипулятивный дискурс” в лингвистике: принципы исследования*. „Вестник Удмуртского Университета. История и филология” вып. 2, s. 125–129.
- Тименко, Л. (2007). *Лексикографічні праці в Інтернеті*. „Лексикографічний бюлетень” вип. XV, s. 58–62.
- Тимошенкова, Т.М., Ребрый, А.В. (1994). *К вопросу о качественной оценке как лингвистической категории*. „Вестник Харьковского университета «Теоретические аспекты коммуникативной деятельности»” № 382, s. 127–133.